

Vagn Mikkelsen

Imperialisme og afhængighed. En drøftelse af periferiens udvikling og studiet af afhængighed

I. Indledning

Perioden efter 2. verdenskrig og op til i dag har været præget af afgørende økonomiske og politiske ændringer på verdensplan. Kapitalismens internationale ekspansion er blevet intensiveret i en hidtil ukendt målestok; industriel produktion er ekspanderet enormt i center og periferi, og international integration antager stadig nye former. Internationalt økonomisk samarbejde (OECD, GATT, IMF, IBRD, etc.) synes at spille en stadig større (og nødvendig) rolle i den internationale kapitalistiske udvikling. Samtidig er der sket afgørende politiske ændringer med afkoloniseringen i Asien og Afrika, revolutionen i Kina og på Cuba og Østeuropas indlemmelse i den sovjetiske interessesfære. Både center og periferi har således været præget af dybtgående ændringer i de økonomiske og socio-politiske strukturer.

De klassiske imperialismeteorier, som disse blev formuleret af Hobson, Hilferding, Lenin, Luxemburg, Grossman o.a., havde alle som deres udgangspunkt centrets udvikling og beskæftigede sig kun i yderst begrænset omfang med periferien.¹⁾ Med udviklingen efter 2. verdenskrig og især befrielseskrigene i periferien opstod der en form for kritik af de klassiske imperialismeteorier. Denne kritik var i væsentlig grad baseret på Paul M. Sweezy, The Theory of Capitalist Development fra 1942 og Paul A. Baran, The Political Economy of Growth fra 1957. Jeg skal ikke her komme nærmere ind på en kritik af disse værkers intenderede marxistiske analyse, men her påpege, at resultatet af kritikken af de klassiske imperialismeteorier var en fokusering på 'underudvikling' og udbytning af periferien og en de facto opgivelse af en imperialismeteori, der tog sit udgangspunkt i kapitalens akkumulation i centret. Denne opfattelse kommer nok stærkest til udtryk hos Andre Gunder Frank.²⁾

---

1) Hermed være ikke sagt om de klassiske imperialismeteorier indeholder en korrekt analyse af centrets udvikling.

2) Andre Gunder Frank, Capitalism and Underdevelopment in Latin America. (New York: Monthly Review Press, 1967).

Vagn Mikkelsen

Imperialisme og afhængighed. En drøftelse af periferiens udvikling og studiet af afhængighed

I. Indledning

Perioden efter 2. verdenskrig og op til i dag har været præget af afgørende økonomiske og politiske ændringer på verdensplan. Kapitalismens internationale ekspansion er blevet intensiveret i en hidtil ukendt målestok; industriel produktion er ekspanderet enormt i center og periferi, og international integration antager stadig nye former. Internationalt økonomisk samarbejde (OECD, GATT, IMF, IBRD, etc.) synes at spille en stadig større (og nødvendig) rolle i den internationale kapitalistiske udvikling. Samtidig er der sket afgørende politiske ændringer med afkoloniseringen i Asien og Afrika, revolutionen i Kina og på Cuba og Østeuropas indlemmelse i den sovjetiske interessesfære. Både center og periferi har således været præget af dybtgående ændringer i de økonomiske og socio-politiske strukturer.

De klassiske imperialismeteorier, som disse blev formuleret af Hobson, Hilferding, Lenin, Luxemburg, Grossman o.a., havde alle som deres udgangspunkt centrets udvikling og beskæftigede sig kun i yderst begrænset omfang med periferien.¹⁾ Med udviklingen efter 2. verdenskrig og især befrielseskrigene i periferien opstod der en form for kritik af de klassiske imperialismeteorier. Denne kritik var i væsentlig grad baseret på Paul M. Sweezy, The Theory of Capitalist Development fra 1942 og Paul A. Baran, The Political Economy of Growth fra 1957. Jeg skal ikke her komme nærmere ind på en kritik af disse værkers intenderede marxistiske analyse, men her påpege, at resultatet af kritikken af de klassiske imperialismeteorier var en fokusering på 'underudvikling' og udbytning af periferien og en de facto opgivelse af en imperialismeteori, der tog sit udgangspunkt i kapitalens akkumulation i centret. Denne opfattelse kommer nok stærkest til udtryk hos Andre Gunder Frank.²⁾

---

1) Hermed være ikke sagt om de klassiske imperialismeteorier indeholder en korrekt analyse af centrets udvikling.

2) Andre Gunder Frank, Capitalism and Underdevelopment in Latin America. (New York: Monthly Review Press, 1967).

Imidlertid må denne teoriudvikling anses for at være på tilbagetog, efter at dens overfladiskhed og direkte fejlagtige konklusioner gang på gang er blevet påvist. Således argumenteres det nu fra mange sider, at en analyse af periferiens strukturer og udvikling på ingen måde står i modsætning til imperialismeteorien, tværtimod må man netop tage sit udgangspunkt i en forståelse af kapitalismen på verdensplan og samtidigt analysere, hvilke effekter udviklingen i centret har for periferien.¹⁾

I og med at man nu understreger nødvendigheden af at analysere kapitalismen på verdensplan for derfra at gå videre til en analyse af periferiens udvikling, er der ikke sagt noget nyt. Det man nu kunne fremdrage som mere interessant er, hvordan konkrete analyser af disse forhold er blevet udviklet, og hvordan disse forsøger at inddrage udviklingen i centret i analysen. Jeg skal i det følgende diskutere disse problemstillinger nærmere.

Hvad der således vil være i fokus er 'afhængighed'. Ikke som nogen generel term uden noget indhold, men som et forsøg på at indkredse hvad man kan forstå ved afhængig reproduktion i periferien. Samtidig ønsker jeg at påpege, hvordan forskellige opfattelser af disse problemer udvikles ud fra forskellige konkrete og historiske forudsætninger.

Endelig skal jeg fremhæve en begrænsning i min egen behandling af disse problemer. Da mit eget arbejde i overvejende grad har været koncentreret omkring udviklingen i Latinamerika, er mit kendskab til de asiatiske og afrikanske samfundsformationer ret begrænset. Udviklingen af disse har hverken økonomisk eller politisk været den samme som i Latinamerika, hvilket netop får betydning for de generelle konklusioner, man har forsøgt at drage ud fra de konkrete analyser. Denne problematik må konstant holdes for øje. Samtidig skal jeg her diskutere nogle arbejder om afhængighed i periferien,

---

1) Se f.eks. Samir Amin, L'accumulation a l'échelle mondiale. (Paris/Dakar: Editions Anthropos/IFAN, 1970); Christian Palloix, L'économie mondiale capitaliste. (Paris: Francois Maspero, 1971); Kwame Amoah & Oscar Braun, Echanges internationaux et sous-développement. (Paris: Editions Anthropos-IDEF, 1974); Fernando Henrique Cardoso, "Notas sobre el estado actual de los estudios sobre dependencia", Revista Latino-Americana de Ciencias Sociales. Num. 4 (1972); Anibal Quijano, Crisis imperialista y clase obrera en América Latina. (Lima: Forfatterens Forlag, 1974).

som er udviklet ud fra Latinamerikas forhold. For det første finder jeg, at der i disse arbejder kan findes nogle elementer af generel interesse; for det andet kan denne artikel delvis tjene som en introduktion til latinamerikanske samfundsforskeres arbejder, der er vanskeligt tilgængelige i Europa og her kun er kendt inden for en snæver kreds af "latinamericanistas".

II. Ændringer i imperialismens udvikling og disses effekter for periferien

Problematikken vedr. analysen af afhængighed må som nævnt sættes ud fra det globale perspektiv. I den forbindelse er det netop vigtigt at forsøge en specificering af imperialismens aktuelle fase for herudfra at opnå en forståelse af udviklingen i periferien.

I det følgende skal jeg give en kort (og derfor langt fra udtømmende) karakteristik af denne aktuelle fase og samtidig referere tilbage til enkelte punkter i Lenin, "Imperialismen som kapitalismens højeste stadium".¹⁾ Jeg mener, at der stadig kan findes relevante punkter i dette klassiske studium af imperialismen, når man netop opfatter det som et konkret studium af imperialismen, som denne tog sig ud i tiden op til 1. verdenskrig.²⁾

Som bekendt fremhævede Lenin kapitaleksporten som det karakteristiske træk ved imperialismen.³⁾ Samtidig forsøgte Lenin at opstille en definition af imperialismen, en definition som netop tog sit udgangspunkt i imperialismens aktuelle fase:

De 5 vigtigste kendetegn var:

1. Koncentration af produktion og kapital, der har nået et så højt udviklingstrin, at den har skabt afgjorte monopoler i verdensøkonomien;
2. Bankkapitalens sammensmeltning med industrikapitalen og dannelse af et finansoligarki på basis af denne "finanskapital";

---

1) Udvalgte værker, Bd. 6. (Kbh.: Tiden, 1947), pp. 48-202. Det er ikke min hensigt at gå nærmere ind i en diskussion af de teoretiske problemer i dette værk. Der kan bl.a. henvises til Michael Barratt Brown, The Economics of Imperialism, (Harmondsworth: Penguin, 1974), pp. 63-72 og Proletarische Front, Imperialismen i dag, (Århus: Modtryk, 1975), pp. 83-87.

2) Herved vil jeg fremhæve det problematiske i at generalisere ud fra Lenins analyse af imperialismen, når man analyserer imperialismen efter 2. verdenskrig. Dette er sket et utal af gange.

3) V.I. Lenin, op.cit., p. 117.

3. Kapitaleksporten, til forskel fra vareeksporten, opnår særlig stor betydning;
4. Der opstår internationale monopolistiske kapitalistsammenslutninger, som deler verden imellem sig;
5. Jordens territoriale opdeling mellem de kapitalistiske stormagter er afsluttet;¹⁾

At Lenin lagde stor vægt på kapitaleksporten som et vigtigt karakteristikon, betød ikke at vareeksporten var uden betydning. Ofte er kapitaleksport nemlig kædet sammen med forsøget på at finde nye markeder, hvilket Lenin også fremhævede.

Endvidere var herredømmet over råstofkilderne et væsentligt kendetegn ved imperialismen:

Det afgørende kendetegn på den nyeste kapitalisme er det herredømme, der udøves af storindustriernes monopolsammenslutninger. Den slags monopoler er fastest, når alle råstofkilder samles på een hånd, og vi har set, med hvilken iver de internationale kapitalistsammenslutninger bestræber sig på at gøre enhver konkurrence umulig for modstanderen, for at opkøbe jernmalmlejer, petroleumskilder osv. Ene og alene kolonibesiddelsen garanterer monopolernes succes overfor alle tilfældigheder i kampen mod modstanderen - også mod den tilfældighed, at modstanderen skulle finde på at forskanse sig bag en lov om statsmonopol.²⁾

Det er således klart, at Lenin i denne forbindelse lagde stor vægt på kolonipolitikken og anså besiddelse af kolonier for at være et væsentligt led i kapitalismens fremtrængen i periferien.

Endelig må fremhæves det faktum, at Lenin som revolutionær og som analytiker af arbejderklassens position under 1. verdenskrig lagde megen vægt på at understrege betydningen af denne imperialistiske krig og hvordan arbejderklassen i Europa skulle stille sig til den.

Det er derfor ikke så mærkeligt, at Lenin ikke i et videre omfang beskæftigede sig med den kapitalistiske udvikling i periferien; men på et enkelt punkt kom Lenin ind på en konkret analyse af periferien. Lenin forsøger at påvise, hvordan kapitalismen trænger frem i de perifere lande gennem en analyse af jernbanenettet. På dette punkt tog Lenin imidlertid fejl: for det første overså Lenin at bygningen af jernbaner generelt ikke førte til nogen hurtig kapitalistisk udvikling. Jernbanenettet i periferien var først og

1) Ibid. p. 151 (bemærk Lenins opfattelse af en definition: en sådan har kun betinget og relativ betydning, fordi en definition aldrig kan omfatte alle en fuldt udviklet foreteelses mangfoldige sammenhæng).

2) Ibid., p. 143.

fremmest et investeringsobjekt for den europæiske pengekapital (og til en vis grad også den amerikanske) og tjente samtidig som et led i råvareudvindingen. På dette tidspunkt var der ikke i udpræget grad tale om nogen kapitalistisk udvikling i periferien, idet de forhold Lenin fremdrager forblev isolerede fænomener i den perifere økonomi. Førkapitalistiske produktionsmåder forblev i en lang periode de dominerende, og der var således tale om en "forsinkelse af industrialiseringsprocessen".¹⁾ For det andet (og dette er et mindre vigtigt punkt) er det ikke korrekt, ud fra de data Lenin opgiver, at jernbanenettet blev udvidet hurtigst i kolonierne og de selvstændige lande i Asien og Latinamerika. Det forholdt sig lige omvendt.²⁾

Når man således vil fremhæve kapitaleksporten som det karakteristiske træk ved imperialismen, er denne karakteristik alt for generel. Man må netop analysere i hvilken sammenhæng denne kapitaleksport fungerer, hvorfor det med hensyn til imperialismens aktuelle fase ikke er tilstrækkeligt at fremhæve kapitaleksporten som noget karakteristisk. Der må altså foretages en nærmere specificering.³⁾

Hvad man derimod kan understrege i Lenins analyse af denne problematik, er hans behandling af kapitalismen som noget globalt; netop på det globale plan kan fremhæves, hvordan forskellige områder spillede en varierende rolle. I 1916 var det således nødvendigt at perspektivere kapitalismen i Europa, modsætningerne mellem de forskellige landes borgerskaber, kapitaleksporten inden for Europa, og samtidig inddrage de økonomiske og politiske perspektiver med hensyn til f.eks. kolonipolitikken. Det forekommer mig, at det er netop her Lenin kan lære os noget om analyse af en bestemt konjunktur på det globale plan. At analysen indeholder forskellige fejlfortolkninger af udviklingstendenser og ikke formår at behandle de polit-økonomiske kategorier korrekt er en anden sag.

Perioden mellem 1. og 2. verdenskrig udviser visse ændringer i forholdet mellem center og periferi med deraf følgende effekter for periferiens udvikling. Uden at jeg dog i denne sammenhæng skal komme nærmere ind på disse forhold, kan det nævnes at verdenskrisen i 1929 forårsagede f.eks. i Latinamerika som følge af problemerne

1) Udtrykket er fra: Nicos Poulantzas, Diktaturernes krise. (Kbh.: Forlaget Aurora, 1975), p. 10.

2) Ibid., pp. 162-164.

3) "Faktisk spiller kapitaleksporten alt efter imperialismens faser skiftende roller, som kun kan forstås i sammenhæng med den forvandling af produktionsrelationerne og arbejdsprocesserne, der foregår på globalt plan." Nicos Poulantzas, op.cit., p. 10.

med eksport af de traditionelle landbrugsvarer, en forceret industrialiseringsproces i lande som Argentina, Mexico, og til en vis grad Brasilien. I perioden op til slutningen af 2. verdenskrig ændres den økonomiske struktur således radikalt i visse lande, og den kapitalistiske produktionsmåde bliver således den dominerende. Det er endvidere karakteristisk for udviklingen i nogle lande, at der dannes nye klassealliancer, i hvilke arbejderklassen formår at tilkæmpe sig en vis position (i Argentina og Mexico).¹⁾

I periferien som helhed synes udviklingen stadig at være præget af den koloniale struktur, i hvilken den kapitalistiske produktionsmåde endnu ikke er trængt igennem i fuldt omfang. F.eks. er de fleste afrikanske og asiatiske lande stadig karakteriseret ved en manglende industrialisering.

Ved udgangen af 2. verdenskrig fremstår USA som den dominerende kapitalistiske magt. Udviklingen i Vesteuropa og Japan er præget af opbygningen af det produktionsapparat, som især i Europa var mærket af krigens ødelæggelser. USA's dominans præger således udviklingen i kapitalismens centre indtil der opstår ændringer i dette forhold fra midten af 1960'erne. Fra dette tidspunkt udbygger den japanske og vesteuropæiske kapitalisme sin position på verdensmarkedet og den amerikanske dominans er således på tilbagetog. Denne udvikling er blevet forstærket i 1970'erne.

Nogle tal kan illustrere disse forhold: i 1948 udgjorde USA's samlede vareeksport 23.3% af den kapitalistiske verdens totale vareeksport. I 1974 udgjorde USA's andel kun 13.7%. Derimod forøgede Japan sin andel i samme tidsrum fra 0.5% til 7.1%, og BRD forøgede sin andel fra 1.4% til 13.1%. Endelig blev Storbritanniens andel halveret (fra 12.2% i 1948 til 6% i 1973).²⁾

Disse tal omfatter den samlede eksport. Hvis man ser på eksporten af industrivarer, kan man iagttage den samme tendens: i tidsrummet 1963-1973 forøgede USA sin eksport af industrivarer med lidt under 40%, mens Japan i samme periode forøgede sin eksport med ca. 60%, og BRD med ca. 70%. Det fremgår også af statistikken, at denne udvikling især er blevet forstærket efter 1970.

1) Se f.eks. Celso Furtado, Economic Development of Latin America. (Cambridge: Cambridge University Press, 1970), pp. 75-81.

2) Tallene udregnet efter: United Nations, Statistical Yearbook 1973, pp. 394-401 og United Nations, Yearbook of International Trade Statistics 1974, vol. 1, pp. 16-23.

3) *Ibid.*

Samtidigt med disse ændringer m.h.t. vareeksporten under imperialismens aktuelle fase kan man iagttage en signifikant ændring i kapitaleksporten. Hvor USA i 1971 stadig kunne fastholde sin klare dominans, hvad angik totale private investeringer i udlandet (52% af totale private investeringer uden for et hjemlands grænser) er det værd at bemærke at Japan i perioden 1967-71 forøgede sin kapitaleksport med 207% og BRD sin kapitaleksport med 141%, mens USA kun forøgede sin kapitaleksport med 45%.¹⁾

Den senere udvikling under imperialismens aktuelle fase har således været præget af en imperialistisk rivalisering mellem USA, Japan og Vesteuropa (især BRD).²⁾

Vi skal nu vende os mod relationerne mellem center og periferi, og nærmere specificere de ændringer, der har fundet sted under imperialismens aktuelle fase.

Mens USA tidligere havde den største del af sin kapitaleksport placeret i Latinamerika, er dette billede nu ændret: i perioden fra 1920 til 1940 var 42% af USA's kapitaleksport placeret i Latinamerika og kun 20% i Europa, i 1970 gik 50% af kapitaleksporten til Europa og kun 12% til Latinamerika. BRD derimod har øget sin kapitaleksport til periferien enormt og i 1970 gik 70% af den vesttyske kapitaleksport til periferien, hovedsagelig som investeringer i industriel produktion.³⁾ Japan har ligesom BRD forøget sin kapitaleksport til Asien og Latinamerika, men denne udvikling er først slået igennem på et ret sent tidspunkt, idet den japanske kapitalismes ekspansion traditionelt har været baseret på vareeksport kombineret med eksportkreditter.⁴⁾

Hvad vi således har kunnet iagttage i imperialismens aktuelle fase, har været en ændring af magtrelationerne mellem USA og Vesteuropa/Japan (som dog ikke har betydet en afgørende ændring i USA's

---

1) United Nations, Multinational Corporations in World Development. (New York: UN, 1973). pp. 148, 159.

2) Analyser af denne udvikling kan bl.a. findes i Elmar Altvater, Die Weltwährungskrise. (Frankfurt am Main: Europäische Verlagsanst., 1969); Robert Rowthorn, "Imperialism in the Seventies - Unity or Rivalry?". New Left Review, no. 69 (Sept.-Oct., 1971); Paul Bullock & David Yaffe, "Inflation, the Crisis and the Post-War Boom". Revolutionary Communist, no. 3/4 (1975).

3) Michael Barratt Brown, op.cit., pp. 168-69.

4) Ibid., p. 169 og Jon Haliday & Gavan McCormack, Japanese Imperialism Today. (Harmondsworth: Penguin, 1973). pp. 31-52, 246-257.

hegemonisk position). Samtidigt vinder især Vesteuropa og Japan frem m.h.t. kapitaleksport til periferien, en kapitaleksport der i et væsentligt omfang nu omfatter direkte investeringer i industriel produktion; denne ændring har også fundet sted m.h.t. USA's investeringer i de perifere lande, men i denne forbindelse skal det dog fremhæves, at USA meget tidligt (før 1. verdenskrig) havde begyndt sådanne investeringer, især i Mexico.

Denne afgørende ændring m.h.t. kapitalistisk produktion i periferien, der nu finder sted under imperialismens aktuelle fase, er at denne produktion i stigende omfang er baseret på produktion af relativ merværdi. Den kapitalistiske udvikling på det globale plan forsøger således at udnytte enhver fordel i den direkte udbytning af arbejdet.¹⁾ Periferiens udvikling er således nu rettet mod en kapitalistisk udviklingsproces gennem udvikling af produktivkræfter og arbejdsproduktiviteten. Til forskel fra imperialismens tidligere faser sker der altså nu en udvidelse af reproduktionen af de kapitalistiske produktionsrelationer i periferien. Denne udvikling er først og fremmest sket i den industrielle sektor, men i visse samfundsformationer bliver landbrugssektoren også inddraget.

Inden vi går nærmere ind i en diskussion af effekterne af denne udvikling under imperialismens aktuelle fase, skal det præciseres at denne udvikling på ingen måde foregår ensartet og med samme hastighed. Hvad man derimod kan iagttage er kapitalismens ulige udvikling inden for periferien. I lande som Argentina, Brasilien og Mexico var en kapitalistisk udvikling (baseret på produktion af absolut merværdi) allerede langt fremskreden ved afslutningen af 2. verdenskrig; denne udvikling bliver nu forstærket, men også modificeret under imperialismens aktuelle fase på grund af produktion af relativ merværdi. I de nævnte lande er produktionen af industrielle og ikke-traditionelle landbrugsvarer baseret på eksport til andre perifere lande (eks. Brasilien) eller centret (eks. Mexico), men samtidigt er afsætningen på det interne marked ikke uden betydning.²⁾

---

1) Nicos Poulantzas, op.cit., p. 11.

2) Jeg skal ikke i denne forbindelse komme nærmere ind på diskussionen af spørgsmålet om subimperialismen, men dog fremhæve at det synes vanskeligt at foretage generaliseringer over det intern/eksterne markedes betydning. Der kan bl.a. henvises til Ruy Mauro Marini, Subdesarrollo y revolución. 5. ed. (Mexico d.f.: Siglo XXI, 1974) og Fernando Henrique Cardoso, "Las contradicciones del desarrollo asociado", Desarrollo Económico, vol. 14, num. 53 (1974-75).

I asiatiske lande som Philippinerne, Hongkong, Taiwan, Sydkorea og Malaysia er der i højere grad tale om udpræget eksportproduktion af halvfabrikata og masseforbrugsvarer.¹⁾

Således kan man ikke umiddelbart generalisere på det konkrete plan, hvad angår de former som den perifere udvikling nu finder sted under. I sammenhæng hermed er det vigtigt at fremhæve, at den udvikling der her er skitseret ikke på nuværende tidspunkt er slået igennem i alle perifere samfundsformationer. I visse lande (f.eks. i Mellemamerika) er den kapitalistiske udvikling næsten udelukkende baseret på landbrugssektoren, hvilket dog ikke betyder at denne ikke er inddraget under de nye betingelser, der opstår i imperialismens aktuelle fase, men på den anden side synes industrialiseringsprocessen ikke på nuværende tidspunkt at blive et resultat af disse betingelser. I Afrika er den kapitalistiske udvikling ikke nær så fremskreden som f.eks. i de fleste latinamerikanske lande (med undtagelse af Sydafrika der ikke kan betragtes som en perifer samfundsformation;²⁾ også i Asien er visse lande (f.eks. Indien, Pakistan, Afghanistan) i mere eller mindre grad præget af de førkapitalistiske produktionsmåder, uden at jeg dog her skal komme nærmere ind på forholdet mellem den kapitalistiske produktionsmåde og den førkapitalistiske. Denne understregning af periferiens ulige udvikling og de forskellige samfundsformationers særtræk skal tjene som en advarsel mod at foretage fejlagtige generaliseringer over de konkrete forhold, hvilket således må modvirkes gennem analyser af de specifikke samfundsformationer og disses placering i den imperialistiske udvikling.

Hvad der har været i fokus i denne fremstilling har indtil nu været de afgørende modifikationer, der er opstået i imperialismens udvikling efter 2. verdenskrig, og de konsekvenser der kan drages herfra og til periferiens udvikling. Inden jeg skal analysere disse konsekvenser nærmere, vil det dog være relevant at inddrage nogle afgørende ændringer på det globale plan, som har fået betydning for den imperialistiske udvikling. Jeg tænker her på den kinesiske revolution, den cubanske revolution og Østeuropas indlem-

---

1) United Nations, Multinational Corporations in World Development, pp. 18-21.

2) Se f.eks. Michael Williams, "An Analysis of South African Capitalism - Neo-Ricardianism or Marxism?", Bulletin of the Conference of Socialist Economists. vol. IV (Feb. 1975).

melse i Sovjetunionens interessesfære efter 2. verdenskrig. Disse begivenheder satte umiddelbart grænser for kapitalens internationalisering og medførte samtidigt nye ændringer i periferien som følge af de socialistiske landes støtte til antiimperialistiske krige. F.eks. var krigen i Indokina et afgørende nederlag for USA og den aktuelle situation i Angola synes at være et godt eksempel på hvordan de imperialistiske magter forsøger at fastholde et konsolideret holdepunkt. Også den cubanske revolution fik betydning for udviklingen på det sydamerikanske kontinent, ikke så meget på grund af de revolutionære bevægelser, der opstod ud af det cubanske eksempel, men mere som den tendens til "anti-amerikanisme" der har udviklet sig i visse lande. Hvad angår Østeuropa og Sovjetunionen synes der at være ændringer på vej med hensyn til kapitalens ekspansion, vesteuropæiske og amerikansk kapital investeres direkte i Jugoslavien og vareeksporten til hele den socialistiske verden er forøget i de senere år.¹⁾

Den imperialistiske udvikling ændrer således på afgørende måde de socio-økonomiske strukturer i de perifere samfundsformationer. Som det fremgår af ovenstående, foregår kapitalens internationaliseringsproces ikke kun som industrialisering, men den kan lige såvel foregå i landbrugssektoren.²⁾ Det er også klart, at de specifikke former, hvorunder denne udvikling finder sted, afhænger af de enkelte samfundsformationers særtræk, og den placering de har i den imperialistiske udvikling.

Hvad der dog gælder som noget generelt er at arbejdskraften i stigende omfang underlægges den kapitalistiske udviklingsproces baseret på produktion af relativ merværdi. Dette får afgørende konsekvenser for arbejderklassen i periferien. For det første medfører den kapitalistiske udviklingsproces i landbruget en migration af bønder/landarbejdere fra land til by. For det andet udvides arbejderklassen numerisk i byerne som følge af udvidelsen af de kapitalistiske produktionsrelationer. Disse to forhold må imidlertid relateres til det der karakteriserer imperialismens aktuelle fase, nemlig produktion af relativ merværdi i periferien. Denne "kapital-

---

1) Michael Barratt Brown, op.cit., pp. 220-21, 298.

2) Det er således ikke tilstrækkeligt at karakterisere denne udvikling under imperialismens aktuelle fase som "afhængig industrialisering". Se Nicos Poulantzas, op.cit., p. 12.

intensive" udvikling medfører således på den ene side en industrialiseringsproces i byerne og også en udvidelse af arbejdsstyrken, (men relativt set mindskes antallet af beskæftigede arbejdere). Dette forhold forstærkes netop af det store antal migrerede arbejdere fra landområderne. Således udvides den industrielle reservearmé både totalt og relativt, og denne udvikling kan få afgørende konsekvenser for den socio-politiske udvikling.¹⁾

Bl.a. må det fremhæves, hvordan denne forvrængede og ulige udvikling af kapitalismen giver anledning til en politisk splittelse af arbejderklassen i de perifere samfundsformationer. Netop dette forhold, at der opstår store økonomiske og sociale skel mellem de arbejdere, der er beskæftigede, og de arbejdere, der ikke har nogen mulighed for at få beskæftigelse, er et problem, som den revolutionære bevægelse i periferien gang på gang har vanskeligt ved at sætte sig ud over. Samtidigt er det klart at denne udvikling, der er fremkommet som et resultat af den perifere kapitalismes afhængige reproduktion, bliver fremskyndet af borgerskaberne, da disse har en umiddelbar interesse i at splitte arbejderklassen.

Den internationaliseringsproces, der finder sted under imperialismens aktuelle fase, skaber ikke kun modsætninger i arbejderklassen; også de perifere borgerskaber bliver stillet over for nye betingelser som følge af denne proces. Derved opstår der nye inter-

---

1) Denne udvikling i periferien med et stigende antal ubeskæftigede eller underbeskæftigede arbejdere har givet anledning til et forsøg på en omdefinering af begrebet 'den industrielle reservearmé', idet det fra visse sider hævdes, at dette begreb ikke er tilstrækkeligt for en forståelse af den kapitalistiske udvikling efter 2. verdenskrig i periferien. Der introduceres således begreber som 'den marginale masse' eller 'den marginale pol'. Det vil føre for vidt at komme ind på denne problematik i denne sammenhæng, men der kan bl.a. henvises til: José Nun, "Superpoblación relativa, ejército industrial de reserva y masa marginal", Revista Latinoamericana de Sociología. Vol. 5 (1969), pp. 178-235; Ernesto Laclau, "Modos de producción, sistemas económicos y población excedente. Aproximación histórica a los casos argentino y chileno", Revista Latinoamericana de Sociología. Vol. 5 (1969), pp. 276-316; Fernando Henrique Cardoso, "Sobrepoblación relativa y marginalidad", Revista Latinoamericana de Ciencias Sociales. Num. 1/2 (1971); José Nun, "Marginalidad y otras cuestiones", Revista Latinoamericana de Ciencias Sociales. Num. 4, sumario (Dic. 1972); Anibal Quijano Obregon, "The Marginal Pole of the Economy and the Marginalised Labour Force", Economy and Society. Vol. 3, No. 4 (1974); Paulo Campanario & Ernesto Richter, "Superpoblación capitalista en América Latina. Un intento de marginalización del concepto de marginalidad", Estudios Sociales Centroamericanos. Año III, Num. 9 (Sept.-Dic. 1974).

ne modsætninger imellem og i de dominerende klasser og de specifikke magtforhold modificeres og ændres. Hvordan disse forhold udvikles, vil igen afhænge af den perifere samfundsformations særtræk og den placering den har i den imperialistiske udvikling. Med andre ord: den kapitalens internationaliseringsproces og den direkte udbytning af arbejdet, der finder sted på det globale plan, slår på ingen måde igennem i de perifere samfundsformationer på en ensartet måde.¹⁾

Denne betragtning er særdeles vigtig, når man skal bestemme de regimeformer, som findes i de perifere samfundsformationer. Endvidere vil den specifikke regimeform netop modificere afhængighedens form i en bestemt samfundsformation, da denne regimeform vil modsvare de specifikke styrkeforhold mellem klasserne.²⁾ Dette betyder selvsfølgelig ikke, at den perifere stat (som manifesterer sig i forskellige regimeformer) under imperialismens aktuelle fase skal bestemmes ud fra disse specifikke former, tværtimod må den perifere stat bestemmes ud fra generelle ændringer og modifikationer i imperialismen.³⁾

I forbindelse med bestemmelsen af den perifere stat er det uheldigt at benævne denne som den post-koloniale stat. Netop kolonialismen eller post-kolonialismen kan på ingen måde relateres til en bestemt fase i imperialismen. F.eks. blev næsten alle lande i Latinamerika politisk uafhængige før 1830,⁴⁾ mens den politiske uafhængighed i Asien og Afrika kan henregnes til perioden efter 2. verdenskrig; i det sidste tilfælde falder den politiske uafhængighed sammen med imperialismens aktuelle fase. Spørgsmålet er imid-

---

1) Denne problematik er gang på gang blevet fremhævet af f.eks. F. H. Cardoso. Se det følgende afsnit.

2) Hvilket især understreges af Nicos Poulantzas, op.cit., pp. 16-20.

3) Ibid. Mere udførligt er denne problemstilling behandlet af Guillermo O'Donnell i "Reflexiones sobre las tendencias generales de cambio en el Estado burocrático-autoritario". (Buenos Aires: CEDES, 1975), (Documento CEDES/G.E. CLACSO/No. 1).

4) Imperialismen bliver normalt relateret til kapitaleksporten, hvilket tidsmæssigt vil sige fra midten af 1800-tallet. For Lenin var det vigtigt at lægge vægt på året 1876 som det tidspunkt hvor den europæiske kapitalisme var på vej ind i den monopolkapitalistiske fase. Kapitaleksporten tager imidlertid sit opsving fra 1850'erne; se Michael Barratt Brown, op.cit., pp. 170-73. Denne mener endvidere at imperialismen må relateres til nationalstatens oprindelse i Europa i det 16. og 17. århundrede; ibid. p.

lertid om ikke afkoloniseringen i første omgang må holdes ude fra bestemmelsen af den perifere stat, idet afkoloniseringen bl.a. må forklares ud fra den nationale udvikling, der finder sted (hvilket selvfølgelig ikke kan isoleres fra kapitalismens udvikling på verdensplan). Jeg mener således at betegnelsen den post-koloniale stat, idet jeg forudsætter, at den er bestemt ud fra nogle bestemte samfundsformationer, i virkeligheden er betegnelsen for nogle specifikke regimeformer. Man kan således sige at denne bestemmelse er foretaget uden at inddrage den kapitalistiske statstypes generelle træk i imperialismens aktuelle fase; herved indsnævrer man perspektivet til noget intra-societalt.

III. Studiet af afhængighed med udgangspunkt i den latinamerikanske virkelighed

Som det blev nævnt i indledningen skal jeg nu diskutere nogle studier af afhængighed, som tager udgangspunkt i de latinamerikanske landes udvikling. Det er klart, at dette forhold, nemlig at teorien er udviklet ud fra nogle bestemte samfundsformationer, vil have betydning for de konklusioner man måtte komme frem til. På trods heraf finder jeg det relevant at inddrage især nogle mere generelle problemstillinger fra disse studier i en mere global behandling af problematikken.

Der skal ikke forsøges nogen udtømmende behandling af afhængighedsproblematikken, som denne har udviklet sig i den latinamerikanske debat.¹⁾ Jeg har udvalgt nogle bestemte værker til en nær-

---

1) Der kan henvises til følgende oversigtsartikler: Susanne Bodenheimer, "Dependency and Imperialism: The Roots of Latin American Underdevelopment", Politics and Society. Vol. 1 (May 1971), pp. 327-357; Norman Girvan, "Teorias de dependencia económica en el Caribe y la América Latina: un estudio comparativo", Trimestre Económico. Num. 160 (1973, Tilman Tönnies Evers & Peter von Wogau, "'dependencia': lateinamerikanische Beiträge zur Theorie der Unterentwicklung", Das Argument, Nr. 79 (Juli 1973); Ronald Chilcote, "A Critical Synthesis of the Dependency Literature", Latin American Perspectives. Vol. 1, no. 1 (Spring 1974); Thomas Hurttienne, "Zur Ideologiekritik der lateinamerikanischen Theorien der Unterentwicklung und Abhängigkeit", PROKLA. Heft 14/15 (1974).

To antologier med bidrag af latinamerikanske forskere: Dieter Senghaas, Imperialismus und strukturelle Gewalt. Analysen über abhängige Reproduktion. (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1972); Dieter Senghaas, Peripherer Kapitalismus. Analysen über Abhängigkeit und Unterentwicklung. (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 1974). Se endvidere disse to bøgers bibliografier.

mere diskussion, idet jeg vil koncentrere mig om, hvordan afhængighedsbegrebet relateres til en imperialismeteor¹⁾ og samtidigt inddrage problematikken om det konkrete studium af afhængighed (især spørgsmålet om metode).

Indledningsvis kan det være nyttigt at opdele de forskellige afhængighedsstudier i 3 hovedkategorier, uden at dette dog skal være en udtømmende kategorisering. Den første kategori omfatter de analyser, hvor hindringer for "national udvikling" i periferien (Latinamerika) er i fokus. Disse analyser opstod omkring ECLA (Economic Commission for Latin America) og var først og fremmest en borgerlig kritik af teorien om de komparative fordele og udenrigshandelens betydning for et underudviklet land. Senere blev de rene økonomiske analyser revideret og endvidere udbygget med politiske analyser. Den anden kategori rummer de analyser, der ud fra en prætenderet marxistisk opfattelse koncentrerer sig omkring den internationale kapitalisme i monopolfasen (f.eks. finder man altid i disse analyser det multinationale selskab som et vigtigt element). Endvidere bygger disse analyser ofte på Baran & Sweezys studium af monopolkapitalismen. Endelig rummer den tredje kategori de analyser, der forsøger at karakterisere afhængighedsstrukturen ud fra en historisk proces med klasserelationerne som noget centralt for forståelsen af den perifere samfundsformations udvikling. Analysen er her, ligesom i den anden kategori, placeret i et imperialismeperspektiv, og den forsøger samtidigt at fokusere på den afhængige samfundsformations dynamik ud fra de "interne" modsætninger og den politiske kamp.²⁾

Theotonio dos Santos, hvis analyser placerer sig inden for den anden kategori, har som en af de første forsøgt en nærmere bestemmelse af 'afhængighed'.³⁾ Som udgangspunkt lægger dos Santos megen vægt på at understrege, at afhængighedsteorien er en nyformulering af imperialismeteorien og ikke kun en udvidelse af denne. Her refereres især til Lenin, idet det fremhæves, at denne ikke i

---

1) Hermed være ikke sagt, at en sådan er fuldt udarbejdet. Det relevante i denne sammenhæng er, hvordan en sådan er blevet opfattet.

2) Med hensyn til den historiske udvikling af de forskellige opfattelser, se især Bodenheimers artikel.

3) Theotonio dos Santos, "Udviklingsteoriens krise og afhængighedsrelationerne i Latinamerika", Den Ny Verden. 7. årg. no. 4 (1972).

sin analyse af imperialismen har analyseret kapitaleksportens effekter i periferien.¹⁾ Dos Santos mener således, at Lenins imperialismeteorologi ikke svarer til den aktuelle udvikling. Dette leder ham frem til følgende konklusion:

Det er nødvendigt at komme ud over det ensidige perspektiv som kun analyserer problemerne set ud fra de dominerende verdenscentre og inddrage de perifere områder som en del af et verdensomspændende økonomisk og socialt system. Indsat i denne sammenhæng opnår begrebet afhængighed sin fulde teoretiske og videnskabelige værdi.

Begrebet afhængighed indebærer, at underudviklingen ikke kan analyseres som visse tilbagestående eller endog ikke-kapitalistiske strukturer. Endvidere bliver det muligt at komme ud over det snævre historiske perspektiv, ifølge hvilken underudviklingen er en direkte følge af en global tilstand, som alene forklares ved kapitalismens verdensudvidelse.²⁾

Baggrunden for disse betragtninger synes i mindre grad at være Lenins analyse af imperialismen, men derimod en kritik af de mange analyser, som de latinamerikanske kommunistpartier foretog for at kunne udvikle en strategi for udvikling. Disse analyser anvendte f.eks. Lenins analyse af kapitalismens udvikling i Rusland som et gyldigt argument for feudalismens dominans i Latinamerika.³⁾ Faktisk er der intet i ovenstående citat, der ikke kan forenes med Lenins opfattelse. Senere har dos Santos dog udbygget sin argumentation m.h.t. de klassiske imperialismeteorier, og her fortolker han disse som analyser af overgangen fra konkurrencekapitalisme til monopolkapitalisme i Europa og USA. Hvad der således må inddrages i afhængighedsproblematikken er monopolkapitalismens udbredelse til visse lande i periferien.⁴⁾ Hvad Lenin bliver kritiseret for, er således ikke hans mangelfulde behandling af de polit-økonomiske kategorier, men kun det, at hans analyse af imperialismen ikke tog højde for monopolkapitalismens udvikling i periferien. Efter min mening forsøgte Lenin at argumentere for en sådan udvikling, men hans

---

1) Ibid., pp. 39-40.

2) Ibid., p. 40.

3) Der er utallige eksempler på hvordan Lenins konkrete analyser af Rusland uden videre overføres til Latinamerika. Se f.eks. Raúl A. Fernández & José Ocampo, "The Latin American Revolution: A Theory of Imperialism, not Dependence", Latin American Perspectives. Vol. 1, no. 1 (Spring 1974).

4) Theotonio dos Santos, Las contradicciones del imperialismo. (Bilbao: ZERO, 1974). pp. 26-27.

konklusioner vedr. periferien var fejlagtige (se det foregående afsnit). Således påpeger dos Santos i virkeligheden kun, at der er sket visse ændringer i periferiens udvikling siden Lenin skrev sin analyse af imperialismen. Det er selvfølgelig relevant at påpege sådanne ændringer, men det er vanskeligt at se relevansen af at fremhæve afhængighedsanalysen som noget mere globalt end imperialismeprøblematisken.

Nu mener dos Santos i forlængelse af dette, at man kan ikke betegne den interne udvikling i Latinamerika som andet end kapitalisme, idet koloniseringen netop medførte kapitalisme og underudvikling (Franks tese endnu engang):

Franks tese er korrekt. Man kan ikke betegne økonomier og samfund, der er baseret på eksport som feudale.¹⁾

Men samtidigt mener dos Santos dog, at der også eksisterer en natural- eller selvforsyningsøkonomi sideordnet med eksportøkonomien. Hans konklusion er, at de latinamerikanske lande er kapitalistiske, fordi den dominerende produktion er baseret på eksport. Produktionsmåden bestemmes således ud fra den eksterne afhængighedsrelation, hvilket nok kan medføre nogle problemer. Det skal dog i en parentes bemærkes, at dos Santos ikke accepterer Franks oprindelige tese om periferien som en satellit til kapitalismen i centret, men derimod som en bestemt intern struktur betinget af de eksterne afhængighedsrelationer.²⁾

Og herved er vi fremme ved dos Santos' opfattelse af afhængighed, der kan kort kan formuleres sådan:

- a) Afhængigheden er en betinget tilstand (nemlig betinget af udviklingen i kapitalismens centre).
- b) Afhængigheden betinger en bestemt intern struktur, som giver den en ny betydning over for de enkelte nationale økonomiers strukturelle muligheder.³⁾

Denne formulering er stadig placeret inden for et imperialismeperspektiv og lægger også vægt på udviklingen af kapitalismen i centret. Når det kommer til konkrete analyser af disse forhold, viser det sig at dos Santos i allerhøjeste grad fokuserer på udvik-

---

1) Dos Santos, op.cit., pp. 40-41.

2) Ibid., p. 43.

3) Ibid., pp. 43-46, passim.

lingen i centret,¹⁾ og det er således et spørgsmål, om han har fjernet sig fra det udgangspunkt Lenin havde. Endelig må det understreges, at monopolkapitalismen indtager en central plads i denne analyse (især stillet op som en modsætning til en socialistisk økonomi).²⁾ Hvad der her bliver fremtrædende i analysen er, at denne foretages på grundlag af begreber som kapitalens koncentrationsproces, centralisering af produktionen, monopolisering, produktionens tiltagende anarki og dens tiltagende socialisering.³⁾ Klasseforholdene forøges inddraget i analysen, men kommer kun til at stå som en uformidlet kategori i forhold til samfundets økonomiske strukturer.⁴⁾

Denne kritik er selvfølgelig ikke udtømmende, men sammenfattende synes der at være en stærk tendens i dos Santos' analyser mod en simplificering af periferiens udvikling på grundlag af ovennævnte begreber, hvilket netop var det han ville undgå.⁵⁾

Fernando Henrique Cardoso og Octavio Ianni har nok med størst klarhed forsøgt en bestemmelse af afhængighedsbegrebet og samtidigt fastholdt imperialismeperspektiver som det mere omfattende.

Som det fremgik af dos Santos' formulering måtte afhængighedsteorien opfattes som en nyformulering af imperialismeteorien, hvorved der implicit ligger den forudsætning at studiet af de perifere samfundsformationer og disses afhængighed repræsenterer noget nyt.

Ianni mener imidlertid ikke, at afhængighedsproblematikken er noget nyt:

Begrebet om den strukturelle afhængighed præsenteres ikke som en erstatning for imperialismebegrebet. Der er heller ikke tale om at præsenterer afhængighedsproblematikken som en nyhed.⁶⁾

Det er således klart, at der ikke skal forsøges en teoriudvikling, der prætenderer at være en nyformulering af imperialismen-

---

1) Se f.eks. Theotonio dos Santos, La crisis norteamericana y América Latina. (Buenos Aires: Ediciones Periferia, 1972).

2) Theotonio dos Santos, op.cit. (1974). pp. 16-20.

3) Ibid., passim.

4) Dette på trods af et forsøg på at anskue imperialismen ud fra "den internationale klassekamp". Ibid., pp. 5-20.

5) Hvilket dos Santos især understregede i sine tidligere arbejder.

6) Octavio Ianni, Imperialismo na América Latina. (Rio de Janeiro: Editora Civilização Brasileira, 1974). p. 130. (min oversættelse).

teorien. Dog mener Ianni, som dos Santos gjorde det, at periferien i højere grad må inddrages i den globale analyse af kapitalismen.¹⁾

Begrundelsen herfor finder Ianni i følgende forhold:

Imperialismen er ikke kun en proces som karakteriserer de eksterne relationer mellem centernationen og de koloniale eller afhængige nationer. Som en fundamental politisk-økonomisk proces manifesterer den sig internt, idet den er årsag til en udvikling af afledte processer som: koncentration og centralisering af kapitalen; lumpenproletariatets opståen; splittelse af arbejderklassen i racegrupper og distinkte professionelle kategorier; et lands opdeling i tilbagestående og udviklede områder; etc.²⁾

Hvad der således for Ianni bliver centralt i afhængighedsanalysen er periferiens interne modsætninger, hvordan disse skabes af imperialismen og hvordan de interne modsætninger modificerer den kapitalistiske udvikling af periferien.³⁾ I denne forbindelse lægger Ianni vægt på klasserelationerne som de fundamentale modsætninger. Klasserelationerne anskues på den ene side som noget "internt", men samtidigt understreges klasserelationernes internationale karakter ("internationalisering" af klassekampen).⁴⁾

Disse formuleringer udtrykker en klar distancering fra dos Santos' opfattelse af afhængighed, idet denne synes at forudsætte en determinisme i forholdet mellem samfundets økonomiske grundlag og de socio-politiske strukturer. Denne determinisme kommer tydeligt til udtryk i dos Santos' analyse af forholdet mellem center og periferi.

Ianni fremhæver flere gange, at det metodiske aspekt i afhængighedsanalysen repræsenterer noget nyt i forhold til imperialismeteorien. Selv om Ianni konstant understreger afhængighedsanalysen som en "konkret" analyse, bliver det ikke klart, hvad der forstås hermed, og da heller ikke på hvilken måde en sådan analyse skulle repræsentere noget nyt.

Denne understregning af den nye metode kan findes i næsten alle tidligere værker af latinamerikanske forskere. I de senere år kan der imidlertid findes en tendens til at opgive en sådan opfattelse; dette gælder bl.a. Fernando Henrique Cardoso som også tid-

---

1) Ibid., p. 131.

2) Ibid., p. 120.

3) Ibid., pp. 148-55, passim.

4) Ibid., p. 143.

ligere har lagt en del vægt på dette aspekt.¹⁾ I et forsøg på en præcisering af hvad afhængighed er, og hvordan den skal analyseres, forkaster han nu denne fremhævelse af den nye metode, og forsøger i stedet en mere generel diskussion af det metodiske aspekt for at udrydde tidligere fejlopfattelser.²⁾

Indledningsvis understreger Cardoso, at Lenin har formuleret, hvad der er det centrale i afhængighed:

Lenin har i al enkelthed formuleret, at det som er kernen i afhængighed, er den måde, hvorpå to dele af samme produktionsmåde sammenføjes, og hvordan én produktionsmåde underordnes en anden.³⁾

Hermed mener Cardoso, at man ikke behøver at beskæftige sig nærmere med at definere, hvad man forstår ved afhængighed (hvilket han dog selv har gjort i utallige andre sammenhænge).⁴⁾ Derimod finder han det mere relevant at forsøge en klarlæggelse af metodeproblematikken også for at rette egne, tidligere misforståelser.⁵⁾

Det centrale for Cardoso i denne redegørelse er nogle formuleringer hos Marx i "Einleitung zur Kritik der politischen Ökonomie":

Det konkrete er konkret, fordi det er sammenfatningen af mange bestemmelser, altså det mangfoldiges enhed. I tænkningen fremtræder det konkrete derfor som sammenfatningens proces, som resultat, ikke som udgangspunkt, omend det er det virkelige udgangspunkt, og derfor også er udgangspunkt for anskuelsen og forestillingen. På den første vej blev den fulde forestilling forflygtiget til abstrakt bestemmelse; på den anden fører de abstrakte bestemmelser til reproduktion af det konkrete ad tænkningens vej.⁶⁾

Denne passage hos Marx bliver for Cardoso det centrale i

-
- 1) Se Fernando Henrique Cardoso, "Teoria de la dependencia, o analisis de situaciones concretas de dependencia?", Revista Latinoamericana de Ciencia Política. Vol. 1, num. 3 (dic. 1970). pp. 405-406.
  - 2) Fernando H. Cardoso, "Notas sobre el estado de los estudios sobre dependencia", Revista Latinoamericana de Ciencias Sociales. Num. 4 (1972). I det følgende forkortet "Notas ...".
  - 3) Ibid., p. 4.
  - 4) Se f.eks. Fernando H. Cardoso, "O inimigo del papel" (papirtigeren), Latin American Perspectives. Vol. 1, no. 1 (Spring 1974).
  - 5) Bl.a. fremhævet af Cardoso selv i "Notas ...", pp. 6-7.
  - 6) Karl Marx, "Einleitung zur Kritik der politischen Ökonomie", MEW, bd. 13, p. 632. Her citeret efter den danske oversættelse af Grundridse: Grundrids til kritikken af den politiske økonomi. (Aarhus: Modtryk, 1974). p. 21.

diskussionen af afhængighedsanalysen. Herved er det også klart, at afhængighedsproblematikken på ingen måde skal opfattes som præsenterende nogen ny metode; der er i stedet tale om at analysere et bestemt fænomen, nemlig afhængighed, under anvendelse af den marxiske metode (som Cardoso opfatter denne). Cardoso formulerer det således:

Hvis analysen af afhængighed tager sit udgangspunkt i reelle sociale processer, vil dette udgangspunkt genopstå i tanken som resultat, som syntese. Metodisk drejer det sig om en bevægelse fra det partikulære til det generelle, i hvilken de partikulære relationer omskrives i netværk af relationer og således specificerer og bestemmer de den måde, hvorpå syntesen som resultat har en hierarkisk konjunktur af relationer. --- Men det drejer sig ikke kun om at finde de skjulte betingelser for det partikulære, men også hvordan det rent universelle er opretholdt gennem partikulariseringsprocessen.¹⁾

Analysen er ikke konkret i empirisk forstand, men den forudsætter en teoretisk-praktisk²⁾ udarbejdelse af begreber, som tillader en omorganisering af enheden i det mangfoldige. Samtidig må denne enhed ikke forflygtige forskelle eller opløse det partikulære i en abstraktion af det universelle. Udarbejdelsen af begreber og konstruktionen af "tankesynteser" opfattes af Cardoso som en historisk proces af teoretisk kundskabsproduktion. Dette teoretiske arbejde kan ikke uden videre opfattes som det Althusser har kaldt teoretisk praksis, idet Cardoso ikke accepterer sidstnævntes opfattelse (se nedenfor).

På dette grundlag konkluderer Cardoso:

Således er ideen om afhængighed (la idea de dependencia) hverken en "generel kategori", som opløser forskelle mellem elementer, der konstituerer en afhængighedssituation, eller kun resultatet af tankeproduktionen af én eller enhver relation mellem klasser, stater og økonomier. Den er derimod en "tankesyntese", som reproducerer en sammenføjningsmåde, der tillader at gøre det muligt at se den tekstur gennem hvilken relationerne rangordnes og forenes i en bestemt strukturel konjunktur.³⁾

Afhængighed opfattet som en "tankesyntese" bliver således den konkrete totalitet", som Cardoso efterlyser som det mål analy-

1) "Notas ...", pp. 10-11.

2) Udtrykket er Cardosos i "Notas ...", p. 12.

3) "Notas ...", pp. 11-12.

sen af afhængighed sætter. Herved understreges også at det konkrete på ingen måde må forveksles med det empiriske.

I anden forbindelse har Cardoso fremhævet, at det teoretiske arbejde på ingen måde kan adskilles fra den historiske proces. Han mener således, at den strukturalistiske fortolkning af marxismen (som Cardoso opfatter denne fortolkning) er fejlagtig. En nærmere redegørelse for disse overvejelser har Cardoso givet i en polemik med Nicos Poulantzas.¹⁾ Cardoso mener således:

Jeg synes ikke, at denne tilfældige distinktion mellem det teoretiske niveau og den historiske proces har explicit støtte i Marx værker eller kan findes i de konkrete studier (trabajos de investigación), der er influeret af marxismen. Tværtimod har kritikken af den politiske økonomi indeholdt i "Das Kapital" som én af sine objekter at forkaste enhver form for adskillelse mellem generelle teorier og partikulære instanser og isolering²⁾ af disse partikulære instanser i forhold til den selv. På den anden side betyder marxismen som en videnskab om historien - som ikke må sammenblandes med den historiske empirisme - præcist en bestræbelse efter en rekonstruktion af "konkrete totaliteter". Disse implicerer udarbejdelsen af de begreber, som forklarer de historisk konstituerede relationer, både i forståelsen af disse samme begreber og som udtryk for de reale relationer. Disse relationer er konstant formet og omformet i produktionsmåderne,³⁾ som sammenføjer de forskellige klassers praksiser, og de kategorier som formaliserer dem. Der eksisterer ikke hos Marx noget forsøg på udarbejdelsen af en metateori, baseret på en abstrakt praksis, der opretholdes over de forskellige produktionsmåder.⁴⁾

Jeg skal ikke her gå nærmere ind på disse problemer, men

-
- 1) Denne debat findes i UNAM, Las clases sociales en América Latina. (Mexico d.f.: Siglo XXI, 1973). pp. 96-126, 137-53, 154-58, 353-55, 361-71, 372-73. Cardoso's første indlæg er oversat til fransk og publiceret i L'Homme et la société. No. 24-25 (1972) under titlen "Althusserisme ou marxisme? A propos du concept de classe chez Poulantzas". En revideret udgave af Poulantzas' første indlæg (pp. 137-53, 154-58) findes også her. Citaterne i denne artikel er oversat fra den spanske originaltekst.
  - 2) Når Cardoso skriver partikulære instanser, mener han i virkeligheden regionale instanser (det økonomiske, det politiske og det ideologiske niveau).
  - 3) I den spanske originaltekst: "en los modos de producción" = i produktionsmåderne. I den franske oversættelse: "par les moyens de production" = gennem produktionsmidlerne.
  - 4) UNAM, op.cit., pp. 139-40.

henvise til Giannottis kritik af Althusser.¹⁾ Dog kan det i denne forbindelse understreges, at Cardoso synes især at kritisere den opdeling af den historiske materialisme i regionale teorier (om de økonomiske, politiske og ideologiske niveauer) som findes i den strukturalistiske fortolkning. Cardoso synes her at lægge megen vægt på at denne opdeling i regionale teorier kan føre til at opdelingen bliver det væsentligste. Cardoso opfatter den som formalistisk og mener at den kan få alvorlige konsekvenser for udarbejdelsen af konkrete analyser.²⁾

Generelt er det nødvendigt at være på vagt over for den popularisering af disse marxismens katekismer (som M. Harnecker's bog), som meget ofte accepteres i det, man benævner som Tiflisstilen: Hvad er marxismen? Hvad er den historiske materialisme? Hvor mange love findes der i den historiske materialisme? Hvad er begrebet? Hvem er Gud? Der er kun En! Dette betyder ikke, at det er Poulantzas' intention, men det er resultatet af visse fortolkninger i den intellektuelle praksis i Latinamerika.³⁾

Således mener Cardoso, at en analyse af det politiske niveau er vigtig, men det centrale vil altid være hvordan det politiske niveau relateres til andre niveauer.⁴⁾ Men er hermed tilbage i rekonstruktionen af de "konkrete totaliteter".⁵⁾

Når Cardoso vil analysere afhængighed, bliver det for ham væsentligt at understrege de strukturelle relationers varians. Det er derfor historien (som ikke kan udskilles fra strukturen) der bliver

---

1) Se José Arthus Giannotti, Origines de la dialectique du travail. (Paris: Aubier Montaigne, 1971), pp. 9-26.

2) Der kan bl.a. henvises til Marta Harnecker, Los conceptos elementales del materialismo histórico. (Mexico d.f.: Siglo XXI, forskellige udg.) Her findes en formalistisk behandling af de grundlæggende begreber i den historiske materialisme, hvor hovedvægten synes at blive lagt på opdelingen i partikulære og regionale teorier. Man bemærker at Althusser har skrevet forordet til bogen, men det er jo ikke sikkert, at han har læst, hvad han skrev forordet til!

3) UNAM, op.cit., p. 362.

4) Ibid., p. 373.

5) Det er bemærkelsesværdigt, at John Myer i sin kritik af Cardoso overhovedet ikke kommer ind på disse aspekter. I stedet bliver man præsenteret for nogle totalt fejlagtige konklusioner som f.eks., at Cardoso skulle have opgivet klassen som element i analysen til fordel for den strukturelle relation! eller at Cardoso accepterer Althusser's metode, men ikke hans epistemologi! John Myer, "A Crown of Thorns: Cardoso and Counter-Revolution", Latin American Perspectives. Vol. 2, no. 1 (Spring 1975).

det fundamentale. En analyse af afhængighed skal således rekonstruere de "strukturelle relationers historie".¹⁾

Tankesyntesen bliver for Cardoso rekonstruktionen af en konjunktur (se ovenfor), hvori spørgsmålet om f.eks. politikken ikke kan resultere i en teori om denne; derimod forudsætter den konkrete analyse udarbejdelsen af begreber og analysen kan også resultere i udarbejdelsen af nye begreber (som et begreb om staten).

Den konkrete analyse af afhængighed bliver således hos Cardoso et forsøg på at inddrage så mange aspekter som muligt for således at undgå enhver form for opdeling i regionale teorier. Bl.a. har Cardoso i sine utallige analyser af Brasilien altid villet undgå forsøg på fokusering på enkelte aspekter for i stedet at analysere "udviklingsmodellen", hvilket med andre ord vil sige hvordan og under hvilke betingelser den brasilianske samfundsformation reproduceres. I sidste instans mener jeg dog ikke at Cardoso på nogen måde adskiller sig fra f.eks. Nicos Poulantzas' analyse andre perifere samfundsformationer (Grækenland, Spanien, Portugal), hvor relationen mellem økonomien og de socio-politiske strukturer indtager en fremtrædende plads.

IV. Slutbemærkninger

Analysen af afhængighed må således være koncentreret omkring det forhold, at en afhængig (eller perifer) samfundsformation reproduceres under de betingelser, der sættes af imperialismen. Imidlertid må dette ikke opfattes som et simpelt forhold, hvor imperialismen sætter nogle specifikke betingelser i dens aktuelle fase. Analyse af afhængighed skal netop afdække, ikke kun disse betingelser sat af imperialismen, men også hvordan disse betingelser omformes "internt" i den perifere samfundsformation.

Under imperialismens aktuelle fase sker der en afgørende udvikling af den kapitalistiske produktionsmåde i periferien, baseret på produktion af relativ merværdi. I de lande hvor denne udvikling er længst fremskreden (hvilket vil sige at arbejdskraften i størst udstrækning er underlagt produktion af relativ merværdi) foregår den afhængige reproduktion som noget totalt: den giver sig udslag i afgørende ændringer i samfundsformationens strukturer, både

---

1) "Notas ...", p. 15.

som en industrialiseringsproces, og som en kapitalistisk udvikling af landbruget.

Denne udvikling foregår ikke ensartet; den er ulige og ujævn som følge af de modifikationer og ændringer, der opstår i center og periferi. Dette understreger endnu en gang, hvor væsentligt det er at undgå fejlagtige konklusioner ud fra en samfundsformations specifikke forhold. Analysen af afhængighed må netop altid tage disse specifikke forhold i betragtning, men samtidigt tage udgangspunkt i en forståelse af imperialismen og modifikationer i dennes udvikling.

Januar 1976